

ЧОРНОМОРСЬКИЙ ФЛОТ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКО- РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН

О. С. Бодрук

Початок третього тисячоліття характеризують бурхливі політичні процеси й нові глобальні загрози світового масштабу. Ескалація напруженості у світі, посилення загрози тероризму, регіональних конфліктів є наслідками процесів глобалізації. Тому сьогодні на порядку денному світового співтовариства — розв'язання проблем, які загрожують цивілізованому світу й можуть істотно загальмувати його рух уперед. Єдиного універсального рецепта безпеки для всього світу немає, складові цієї важливої формули знаходяться в окремих регіонах. Україна як держава зі значним економічним потенціалом і політичним авторитетом цілком виправдано прагне знайти своє місце в процесах регіонального розвитку — і насамперед це стосується Азово-Чорноморського регіону.

Військово-політичне значення Чорноморського регіону

Чорноморський регіон є регіоном, що має глобальне значення. Події, які в ньому розгортаються, впливають на стан міжнародної безпеки.

Навколо Чорного моря розташовані шість країн, населення яких — 300 млн. осіб, сумарний валовий національний продукт вимірюється 1,3 трлн. дол. США. Останніми роками Чорноморський регіон розглядають як перспективний з погляду видобутку нафти і газу. Загальна військова сила країн Чорноморського регіону становить 2,3 млн військово-вслужбовців, а військово-морські сили цих країн налічують близько 500 кораблів та підводних човнів різних класів.

Світове співтовариство приділяє проблемам безпеки в Чорноморському регіоні (ЧР) особливу увагу. Якщо на початку ХХ ст. «м'яким підчерев'ям» Європи були Балкани, то на початку ХХІ ст. цю роль поступово перебирає на себе ЧР. Обидва регіони мають спільні проблеми й внутрішні та зовнішні фактори впливу, які здатні досить швидко дестабілізувати ситуацію. Не останню роль відіграють, з одного боку, спроби США утвердитися в ролі

єдиної у світі наддержави, а з другого — зусилля Російської Федерації активно впливати на події у регіоні, які російський політикум розглядає як сферу стратегічних інтересів Росії. РФ намагається зберегти і розширити зони свого впливу в басейні Чорного моря.

Військово-політичне значення Чорноморського регіону набуло нового змісту після Празького саміту Альянсу (2002 р.), на якому було дано «зелене світло» кільком країнам Східної Європи для приєднання до євроатлантичних структур. Членами НАТО 2004 р. стали дві країни Чорноморського регіону — Румунія та Болгарія. Про свої наміри вступити до Євроатлантичного Союзу заявляє Грузія. Україна поглиблює своє особливе партнерство з Альянсом у руслі підписаних двосторонніх документів, а Російська Федерація зберігає певні особливі стосунки в рамках ради «Росія — НАТО». Об'єктивно — південний фланг НАТО переміщується з Середземного до Чорного моря. Усе це свідчить про те, що вектор геополітичного руху Чорноморського регіону буде спрямований в бік євроатлантичних структур.

У Чорноморському регіоні — відносно невеличкій ділянці земної кулі за останні 10—15 років зосередилися вузли протиріч як безпосередніх учасників процесу розвитку регіону, так і нечорноморських держав. ЧР несе в собі істотний потенціал нестабільності й конфліктів. Осередками напруженості виступають не тільки пострадянські республіки, а й інші держави регіону.

Бодрук Олег Сергійович — доктор політичних наук, доцент, завідувач відділу Національного інституту проблем міжнародної безпеки

Конфліктні зони Чорноморського регіону

Насамперед необхідно зазначити посилення ролі Туреччини в ЧР. Ця країна має найбіль-

ші збройні сили серед країн регіону. Її армія може застосовуватися і для розв'язання міждержавних суперечок, як це мало місце під час збройного конфлікту із Грецією. Хоча цей конфлікт здебільшого жевріє в Середземноморському регіоні, його вплив позначається і на Чорноморському регіоні. Туреччина дистанціювалася від планів США на початку воєнної операції в Іраку й не надала свої військово-повітряні бази та повітряний простір для дій коаліції. Туреччина самостійно, без огляду на Вашингтон, розпочала воєнну операцію проти курдських бойовиків на півночі Іраку восени 2007 року.

Ще одним вектором нестабільності в регіоні є територіальні суперечки між Україною та Румунією щодо острова Зміїний. Усупереч тому, що Румунія набула членства в НАТО та ЄС, територіальні претензії між Україною й Румунією остаточно не вирішені.

Існує проблема у відносинах Вірменії та Азербайджану — нагірнокарабаський конфлікт. Це затяжне протистояння навколо вірменського анклаву на азербайджанській території триває з кінця 80-х років ХХ століття. Цей конфлікт є особливо гострим у контексті участі в ньому держави, що прагне ввійти до еліти світових експортерів нафти. Вартість розвіданих покладів нафти в Каспійському морі експерти оцінюють у суму 2—4 трлн. дол. США. Зрозуміло, що інтересам РФ як експортера енергоносіїв відповідає і збереження своєї військової присутності на території Вірменії. Хоча військова фаза вірмено-азербайджанського конфлікту залишилася в минулому, до реального остаточного врегулювання проблеми шлях ще дуже довгий і непростий.

Досить складна внутрішньополітична ситуація нині спостерігається в Грузії. Країні тривалий час не вдається остаточно врегулювати наслідки грузино-осетинського й грузино-абхазького конфліктів, не просто складаються відносини між Тбілісі й Батумі (адміністративним центром Аджарії). Територіальна цілісність Грузії — нині, скоріше, декларативна цінність, свідченням чого є неможливість самопроголошених територіальних утворень домогтися їхнього визнання з боку світового співтовариства. До цього додається проблема Панкиської ущелини, де зосередилася значна частина чеченських біженців і бойовиків, що створює серйозне напруження у відносинах із Російською Федерацією. Росія поступово переходить до тактики застосування не тільки дипломатичних, а й економічних заходів тиску на грузинську сторону. Грузія оголосила курс на вступ до НАТО. Тбілісі досить оперативно розв'язав проблему російської

військової присутності на території Грузії. Проте нестабільний внутрішній стан у країні та наявність нерегульованих конфліктів значно послаблює євроінтеграційні можливості Грузії. Це також засвідчили події 2—8 листопада 2007 року, що призвели до введення надзвичайного стану в країні.

Напруженою є ситуація й у Молдові, що має спільний кордон з Україною. Проблема врегулювання придністровського конфлікту залишиться актуальною й після 2007 року.

Таким чином, у Чорноморському регіоні зберігається високий конфліктний потенціал. Більшість конфліктів нині перейшли з активного військового протистояння в латентну фазу. Проте не слід забувати, що РФ активно виступає проти розширення НАТО, що може цілком логічно ослабити її позиції в акваторії Чорного моря. Загалом процес розширення Альянсу істотно впливає на ситуацію в ЧР. Можливість Румунії та Болгарії розпочати військове співробітництво з Туреччиною істотно змінюють розклад сил у регіоні. В умовах розширення НАТО й посилення присутності Альянсу в басейні Чорного моря за рахунок залучення до спільних дій збройних сил Румунії та Болгарії реакція Російської Федерації може бути не прогнозованою. Логічною відповіддю російського керівництва на посилення присутності НАТО в акваторії Чорного моря стануть заходи щодо підвищення боєздатності ЧФ, активізації його бойової виучки, не виключені спроби втягнути Україну та її ВМС у протистояння на боці РФ.

Є й інші виклики, які потребують постійної уваги до їхнього вирішення. Так, наприклад, потенційно можлива екологічна катастрофа в басейні Чорного моря (події на початку листопада 2007 р. у зоні надзвичайної ситуації у Керченській протоці, що викликана штурмом у Азовському морі) може завдати непоправної шкоди природі та економічним можливостям чорноморських країн. Залишається високою ймовірність посилення боротьби провідних країн за енергетичні ресурси та сировинні багатства регіону і створення коаліцій для боротьби з міжнародним тероризмом.

Зміна геополітичної ситуації в регіоні, зростання його економічного та політичного значення, боротьба за вплив різних сил, у ході якої формується багатополарна модель протистояння в ЧР, впливає на стан національної безпеки України.

Україна безпосередньо втягнута в протистояння між Росією та країнами—членами НАТО через розміщення російського ЧФ на

її території. Підписавши базові угоди по Чорноморському флоту, Україна законодавчо закріпила на 20 років найбільшу за чисельністю серед країн СНД присутність іноземних військових формувань на своїй території, не входячи при цьому ні у військовий союз із Росією, ні в ОДКБ.

Присутність іноземного військового формування на території України не можна порівнювати з будь-якими іншими прикладами базування флоту на територіях країн, що існують у світі. Адже військове співробітництво в рамках європейських і євроатлантичних інститутів має чітку нормативно-правову базу, що виходить із загальних цінностей та інтересів. Російська військова присутність в Україні такого підґрунтя не має.

У світовій практиці не має таких прикладів, коли іноземні військові формування на територіях держав-орендарів мають театри, музеї, санаторії, школи, дитячі садки, бази відпочинку, філії вищих навчальних закладів тощо. Жодна держава світу, крім України, не створила за рахунок державного боргу таких комфортних умов для базування іноземного військового формування на власній території.

На етапі становлення російсько-українських відносин необхідно було головні проблеми об'єднати в єдине поле, сформулювати концепцію відносин між двома державами, визначити вектор їхнього руху і в цьому контексті розглядати проблему ЧФ. Основною метою на цьому шляху була підготовка до загальнополітичного договору. Така мета цілком природна для вибудовування відносин, мабуть, чи не з усіма державами, у даному випадку набувала особливого сенсу. Росія розраховувала на особливу зацікавленість України у підписанні політичного договору з Росією як кроку великої важливості в питанні міжнародно-правової фіксації територіального статусу України.

Розпад СРСР позначився на військово-морській могутності Росії в акваторії Чорного моря. З 1991 р. кораблі ЧФ втратили пункти базування у Варні та Бургасі (Болгарія), в Поті та Батумі (Грузія), в Ізмаїлі, Одесі, Очакові, Чорноморському, Донузлаві, Євпаторії, Ялті, Керчі (Україна). Кораблі ЧФ РФ на сьогодні мають бази в Криму лише в Севастополі та Феодосії. ВПС ЧФ РФ залишили за собою аеродроми в п. Кача, п. Гвардійське. З 30 командних пунктів об'єднань та з'єднань флоту за ЧФ РФ лишилося 6 (20%), з 39 об'єктів зв'язку — 11 (28%), з 40 об'єктів радіотехнічної служби — 11 (27%), з 50 об'єктів тилу — 9 (18%), з 16 об'єктів забезпечення ракетно-артилерійським та мінно-торпед-

ним озброєнням — 5 (31%), з 7 об'єктів судноремонту — 3 (42%). На момент підписання в 1997 році президентами України і РФ угод «Про статус та умови перебування ЧФ РФ на території України», «Про параметри поділу Чорноморського флоту СРСР» та міжурядової угоди «Про взаємні розрахунки, пов'язані з розподілом Чорноморського флоту СРСР і перебуванням ЧФ РФ на території України» у складі ЧФ РФ перебувало 338 кораблів та суден, 106 літальних апаратів, 25 тис. осіб особового складу, в тому числі 2 тис. у морській піхоті та ударній авіації.

На сьогодні припинено скорочення сил загального призначення ЧФ РФ і триває їх оптимізація. Їх стан не дозволяє певною мірою виконувати завдання стримування ймовірних загроз. Згідно з угодою «Про статус та умови перебування російського Чорноморського флоту на території України» РФ взяла на себе зобов'язання не розташовувати на території України ядерну зброю. Проте в умовах нестачі фінансових ресурсів МО і Головне Командування ВМФ РФ з метою запобігання подальшого послаблення російських позицій у ЧР імовірно робитимуть ставку на відтворення в новому вигляді ядерної складової сил флоту. З 1996 р. на ЧФ РФ виконуються планові заходи реформування й оптимізації ударних сил з урахуванням особливостей південно-західного геостратегічного напрямку, визначено пріоритети в виборі сил і засобів флоту для вирішення спектра завдань в Азово-Чорноморському регіоні.

Особливості південно-західного напрямку ґрунтуються на засадах, що, на думку військово-політичного керівництва РФ, підвищують значення ЧФ РФ за теперішніх умов:

— майже замкнута смуга узбережжя Чорного моря, і є можливість проникнення в його акваторію корабельних ударних угруповань та десантних сил ВМС НАТО лише через чорноморські протоки;

— можливість без застосування значних сил проконтролювати діяльність у районі проток і вжити невоєнні чинники сили для примушення до виведення корабельних угруповань та десантних сил ВМС НАТО і Туреччини з Чорного моря;

— відсутність у країн Чорного моря, за винятком Туреччини, військово-морських сил, спроможних конкурувати з ЧФ РФ в акваторії Чорного моря. Туреччина утримує на Чорному морі незначні сили забезпечення охорони водного району і не може самотужки протистояти ЧФ РФ на Чорному морі через необхідність утримувати значні сили флоту в Егейському та Середземному морях;

— можливість запобігти розгортанню корабельних ударних та десантних угруповань ВМС НАТО в Чорному морі завданням превентивних ударів під час подолання ними зони Чорноморських проток або в момент їх безпосереднього проникнення в акваторію Чорного моря, насамперед завданням превентивних ударів із застосуванням тактичної ядерної зброї, без залучення значних сил ЧФ та ПнКВФ РФ.

Повернення до політики ядерного стримування в масштабах ЧР не є випадковим. Це позиція російської політичної еліти, яка має подвійну мету: зберегти традиційну сферу впливу в регіоні від посилення позицій НАТО і не допустити виходу з цієї сфери України й інших країн ЧР. Ядерний чинник для досягнення цієї мети є найдоцільнішим, з погляду провідних російських політиків, бо не вимагає значних економічних витрат.

Заступник голови Державної думи Федеральних Зборів РФ С. Бабурін вважає: «Росія досі існує як держава лише тому, що має армію, оснащену ядерною зброєю». 1992 р. С. Бабурін виступив з гаслом про необхідність відмови Росії від зобов'язання не застосовувати ядерну зброю першою. Цю пропозицію 1999 р. підтримала Державна дума РФ, і відповідним чином вона набула чинності в офіційній військовій доктрині РФ за аналогією з військовою доктриною НАТО.

Ідея скорочення та оптимізації ЗС за рахунок сил звичайного призначення при збереженні ефективної системи застосування ядерної зброї на стратегічному і регіональному рівнях як стримуючого чинника також була зафіксована в «Морській стратегії Росії». В цьому документі наголошується: «Основними напрямками будівництва ВМФ є:

— збереження і підтримання функціонування структури ВМФ, що склалася в цілому з чотирьох флотів (серед них ЧФ РФ) і однієї флотилії на океанських і морських театрах;

— проведення запланованих заходів з оптимізації структури, угруповань та бойового складу ВМФ на всіх стратегічно важливих океанських (морських) напрямках відповідно до завдань, що стоять перед силами ВМФ у стратегічних океанських зонах та морських районах;

— пріоритетне підтримання, насамперед за рахунок ремонту, і розвиток морських стратегічних ядерних сил (а в умовах закритих Балтійського і Чорного морів тактичних ядерних сил);

— збереження і підтримання структурно-оптимізованої системи управління силами ВМФ, передусім найважливіших пунктів управління, систем зв'язку та АСУ ВМФ, системи розвідки на океанських та морських театрах, недопущення зниження її ефективності;

— оптимізація та скорочення чисельності управлінських структур усіх рівнів управління;

— укрупнення регіональних систем базування сил флотів, модернізація мінімально необхідної кількості основних пунктів базування (що практично реалізується на ЧФ РФ, де створюється нова система базування сил, яка спирається на дві потужні бази — ГВМБ Севастополь і Новоросійську ВМБ);

— оптимізація структур тилу ВМФ».

Головною ознакою сучасної російської політики щодо країн СНД є намагання втягнути ці країни в орбіту власних інтересів, створити «єдиний оборонний простір», перебравши на себе роль координатора зовнішньої оборонної політики та позиції у питаннях співробітництва країн СНД з НАТО.

У цьому контексті ЧФ РФ є ефективним знаряддям утримання України в «єдиному оборонному просторі» СНД, і, таким чином, у сфері російського геополітичного впливу.

З усіх країн Чорноморського регіону Україна має найдовшу берегову смугу і найрозвиненішу військово-морську інфраструктуру. Тому збереження військової присутності РФ у Криму особливо важливе для неї з огляду на необхідність військового контролю за півостровом, Керченською протокою, морськими комунікаціями України в Азово-Чорноморському басейні. РФ розглядає Крим як зручний плацдарм для контролю за транспортними коридорами Поті—Одеса, Самсун—Одеса.

В контексті геополітичних інтересів РФ у ЧР на ЧФ РФ покладені насамперед завдання:

— досягнення російського панування в ЧР;

— обмеження намірів Туреччини домінувати в Чорноморській морській акваторії й контроль за діями НАТО в регіоні;

— контроль за транспортними коридорами та можливий вплив на їхнє функціонування та ін.

Базування в Криму ЧФ РФ дає змогу оперативно реагувати на військово-політичні події в усьому ЧР. У радіусі дії бойових літаків

«Су-24», які РФ прагне дислокувати в Криму, політичні та військово-промислові центри Грузії, Азербайджану, Вірменії, Румунії, Болгарії, Туреччини, України, Білорусі, Молдови, Австрії, Албанії, Сербії, Боснії, Македонії, Словенії, Словаччини, Сирії, Лівану, Чехії, Угорщини, Польщі.

Використовуючи базу ЧФ у Криму, Росія намагається відновити свою присутність у Середземноморському регіоні. Про це свідчать останні походи кораблів ЧФ у Середземне море, плани щодо відновлення бази флоту в Сирії.

Активізація військово-політичної діяльності Росії в Чорноморському регіоні є практичною реалізацією механізму, за допомогою якого РФ прагне вирішити і важливі військово-політичні питання (протидії військовій присутності НАТО в акваторії Чорного моря та максимально стримувати євроатлантичні прагнення України), і деякі стратегічні економічні проблеми (зокрема, забезпечити контроль над спірними островами, над промисловими районами та місцями можливого видобутку корисних копалин і вуглеводів в Азовському та Чорному морях).

Зважаючи на те, що спочатку Сполучені Штати Америки, а потім Росія, а за нею й Франція ввели теорію превентивних ударів у свою оборонну політику, Україна в умовах наявності на її території частини ЗС Російської Федерації — ЧФ РФ — опинилася в ролі заручника. Колишній міністр оборони Росії й нинішній віце-прем'єр Сергій Іванов визначив випадки, у яких Росія могла б превентивно застосувати військову силу.

Щодо можливого загострення ситуації у Чорноморському регіоні

Військово-політичне напруження, що зберігається нині у Чорноморському регіоні внаслідок відсутньої системи відповідних зобов'язань країн ЧР, а також сил, на які можна було б спиратися у справі формування ефективної системи міжнародної безпеки в близькому майбутньому, може істотно посилитися через політичну та економічну кризу, що виникла в Україні у зв'язку з проведенням президентських (2004 р.) та дострокових парламентських виборів (2007 р.).

Підсумки голосування у виборах Президента України та дострокових парламентських виборах 2007 року в Криму та Севастополі, де розміщується Чорноморський флот РФ, показали, що значна частина населення Кримського півострова прагне до розвитку більш близьких стосунків з РФ.

Найімовірнішими загрозами у Чорноморському регіоні можуть бути:

1. Загрози, пов'язані з невирішеністю територіальних питань (між Україною та Румунією, Україною та Росією), невизначеністю економічних зон.

2. Загострення силового протистояння між ЧФ РФ та флотами країн НАТО у басейні Чорного моря, що створюватиме загрозу для України, на території якої базується Чорноморський флот.

3. Активізація діяльності певних радикальних угруповань на території України, направленої передусім проти ЧФ РФ, враховуючи активну участь морської піхоти Чорноморського флоту у бойових діях у Чечні (на Кавказі).

4. Загострення відносин між ВМС ЗС України та Чорноморським флотом РФ.

5. Можливість виникнення та посилення етнічного конфлікту за політичною ознакою між кримськими татарами та іншими верствами населення півострова, який постійно підігривається проросійськи налаштованими колами в Криму.

Сучасний стан ВМС ЗС України потребує прискорення їх реформування з метою забезпечення максимальної ефективності та здатності давати адекватну відповідь зовнішнім і внутрішнім реальним та потенційним загрозам національній безпеці України у воєнній сфері. Проте й досі не визначено цілі й завдання ВМС України в умовах ХХІ ст. та реальні державні плани подальшого розвитку військово-морської складової ЗС України.

До 2007 року Україна не розробила та не прийняла Морської доктрини (РФ такий документ прийняла та затвердила 2001 р.), також немає цільової програми розвитку ВМС ЗС України.

6. Серйозною загрозою національній безпеці України є те, що вона не відреагувала на Ініціативу з безпеки контейнерів (ІБК), з якою виступили США 2002 р. і яку підтримало понад 18 країн світу. Цей глобальний контртерористичний захід передбачає перевірку за допомогою рентгенівських апаратів, встановлених у морських портах, наявності в контейнерах терористичної зброї. Порти, які не обладнані необхідними засобами, втрачають можливість здійснювати перевезення вантажів до Європи та США.

У Чорноморському регіоні утворилося два конкуруючих між собою центри, які підтри-

мали ІБК. Це РФ та Туреччина, з одного боку, Болгарія та Румунія — з другого. З часом ці країни матимуть монополію щодо контролю над контейнерними перевезеннями, від чого Україна матиме великі фінансові втрати. Виходячи з цього, Україні необхідно найближчим часом підтримати Ініціативу з безпеки контейнерів і підписати відповідну угоду.

Базування та склад Чорноморського флоту РФ на території України

Базування Чорноморського флоту РФ на території України

Пункти базування корабельного складу ЧФ РФ:

— Севастополь (бухти Севастопольська, Південна, Карантинна, Козача) — головна військово-морська база ЧФ і місце спільного базування ЧФ і ВМС України;

— Феодосія;

— Миколаїв (тимчасово);

Основні аеродроми:

— Гвардійське;

— Севастополь (Кача);

Запасні аеродроми:

— Севастополь (мис Херсонес, Південний);

Вузли зв'язку (Кача, Судак, Ялта):

— Отрадне — 219-й окремий полк радіоелектронної боротьби;

— Полігон «Опук» у районі Феодосії.

Нині ЧФ РФ утримує 520 стояночних місць для суден, а реально здійснює стоянку 220 кораблів. Інші місця пустують. Росія орендує більшу частину причальних стінок порту Севастополь для стоянки понад 30 бойових кораблів і суден (усього 127 причалів довжиною 10415 погонних метрів, 18323,62 га землі, 4591 будинків і споруд). У Севастополі також базується штаб ЧФ, центральний вузол зв'язку, військово-морський госпіталь, 1096-й зенітний ракетний полк, 810-й окремий полк морської піхоти, 17-й арсенал, яхт-клуб.

На аеродромах Кача й Гвардійське базуються 20 літаків Су-24М і Су-24МРЕ, літаки Ан-26Е, а також до 10 вертольотів Ка-27.

70% всієї інфраструктури російського ЧФ перебуває на території Криму. Особовий склад

флоту розміщений у трьох пунктах базування: у Севастополі (бухти Севастопольська, Південна, Карантинна, Козача), Феодосії та тимчасово в Миколаєві, де будують і ремонтують російські судна [1].

У вересні 2002 року Президент Росії В. Путін підписав Указ про створення пункту базування ЧФ РФ у м. Новоросійську. За підрахунками експертів, цей захід коштуватиме Росії близько 5 млрд. дол. США. На чорноморському узбережжі Росії немає інших портів, характеристики яких дали б змогу використовувати їх як військово-морські бази.

Треба зауважити, що під час поїздки південними районами Росії 2003 р. В. Путін відвідав Новоросійськ, де заявив, що в цьому місті буде створено пункт базування ЧФ Росії. «Це не означає, що ми збираємося залишати основну базу ЧФ у м. Севастополі. Просто ми повинні мати різні варіанти базування — у нас різні завдання стоять перед флотом». Основна база ЧФ була, є й буде в Севастополі», — заявив Сергій Іванов, на той час міністр оборони РФ. Разом із тим прийняте рішення про створення додаткових пунктів базування кораблів і частин морської піхоти під Новоросійськом він прокоментував як бажання Росії істотно посилити своє військове угруповання на Півдні. У Новоросійську планується створити пункт базування для тих кораблів, що з 1991 р. були виведені на територію Краснодарського краю. З 2005 р. ведеться будівництво на території так званого геопорту — однієї з акваторій Новоросійського порту, де впродовж кількох років передбачено створення пункту базування кораблів ЧФ. Окрім цього, буде створено базу постійної дислокації морської піхоти, мережу аеродромів, десятки пунктів базування прикордонних і військових кораблів. Йдеться про створення відповідної військової інфраструктури в найважливішому з погляду безпеки РФ регіоні, що примикає до вибухонебезпечних регіонів світу.

Зона відповідальності Новоросійської військово-морської бази — від кордону з Україною в районі Таганрога до Адлера. Новоросійська ВМБ входить до єдиної автоматизованої системи керування (АСК) військами, створеної на території Північно-Кавказького регіону. Нова АСК істотно підвищує ефективність керування військами, забезпечуючи, зокрема, передачу службової документації в реальному масштабі часу.

Основне місце базування підрозділів на Азовському морі — м. Темрюк. Там розташовані і берегові частини, і корабельний склад. Їхнє головне завдання — охорона та оборона

Азовського моря. Центральне місце базування — Новоросійськ, де розміщуються штаб, тилові об'єкти, основне з'єднання корабельного складу — бригада надводних кораблів охорони водного району, рятувальні сили та інші обслуговуючі та забезпечувальні підрозділи. Нині також інтенсивно розвивається пункт базування в районі Туапсе, де розміщуються берегові частини. Також там базуються два ракетних полки, переводять туди гідрографічні та інші допоміжні судна забезпечення, у м. Темрюк є батальйон морської піхоти.

У березні 2005 р. колишній міністр оборони РФ С. Іванов заявив, що м. Севастополь залишиться головною військово-морською базою ЧФ Росії як мінімум до 2017 року. Незважаючи на будівництво військово-морської бази в Новоросійську, переводити туди штаб ЧФ і корабельний склад не планується. Між Росією й Україною діє базова угода щодо оренди місць базування кораблів у Севастополі до 2017 р. Оренда військово-морської бази в Севастополі коштує Росії в 98 млн. дол. США щороку й постачають за неї російський газ.

Але, урахувавши те, що Росія прийняла рішення про розбудову цілої мережі пунктів базування для ЧФ РФ, не можна також виключати варіант, що за певних умов Росія вимушена буде достроково вивести флот із Криму.

Питання верифікації Чорноморського флоту РФ

Відповідно до двосторонніх угод в українських територіальних водах і на суші може перебувати угруповання російських кораблів і суден чисельністю до 388 одиниць (із них — 14 дизельних підводних човнів). На орендованих аеродромах у Гвардійському й Качі — 161 літальний апарат. Росія орендує в Україні для потреб свого ВМФ понад 4,5 тис. об'єктів [2].

Поліпшення фінансування дало змогу Москві за досить короткий час провести ремонт практично всіх бойових одиниць, а також частини допоміжних суден ЧФ. Нині ці процеси мають стабільний, плановий характер. Модернізується також корабельний склад. Зокрема, 2006 р. нові зразки навігаційного й радіолокаційного озброєння було встановлено на великому протичовновому кораблі «Керч» і великому десантному кораблі «Ямал», гідроакустичного — на малому протичовновому кораблі «Александровец», ракетно-артилерійського — на ракетному катері «РК-955». Окрім того, не один рік триває ремонт і модернізація великого протичовнового корабля «Очаков» і підводного човна «Б 380», на яких

планується замінити на нове усе обладнання, у тому числі й зброю.

Відкритими залишаються питання верифікації ЧФ. В Угоді по ЧФ про це взагалі не згадується. РФ щорічно має надавати українській стороні відомості щодо чисельності основних видів озброєнь і особового складу, що перебуває на території України. Однак це також не виконується. Перевірити фактичний стан стратегічного угруповання Україна не має можливості. Моніторинг має здійснюватися на підставі доповідей, а також шляхом контрольних перевірок. Останніми роками Україна не проводила жодної верифікації озброєнь і об'єктів ЧФ. А це обов'язково потрібно робити, зважаючи на те, що в складі ЧФ є судна, здатні нести ядерну зброю. За угодою, ЧФ РФ не повинен мати ядерної зброї. Але є деталі, на яких потрібно зосередити увагу.

Ядерна зброя — це не тільки бойовий заряд. Це комплекс, до якого входять ядерні боеприпаси, носії боеприпасів, носії ядерного озброєння. Носії боеприпасів — це ракета, носій ядерного озброєння — це літак або корабель. Носіями ядерного озброєння можуть бути не просто літак або корабель, а тільки спеціально обладнаний для виконання цих завдань. І РФ має у складі ЧФ у Криму носії ядерної зброї. Зокрема, це ескадрилья фронтових бомбардувальників Су-24М. Слід підкреслити, що огляд цих літаків технічною комісією України 2000 р., коли вони були передислоковані до Криму замість літаків Су-17, не має жодного відношення до верифікації. Водночас існують міжнародні норми, згідно з якими кожні півроку військові інспектори США контролюють ядерні об'єкти РФ, і навпаки, російські фахівці контролюють ядерні об'єкти США. Україна має всі права контролювати стан і склад носіїв ядерної зброї, що базуються на території України, і контролювати весь комплекс об'єктів і озброєння ЧФ, оскільки це питання національної безпеки держави. Треба враховувати й те, що і Україна, і РФ є учасниками міжнародних договорів з питань контролю над ядерною зброєю.

Так, під час чергового засідання Робочої групи з військово-політичних питань функціонування ЧФ Російської Федерації і його перебування на території України, що відбулося в травні 2004 р. в Москві, російська сторона, не погоджуючись загалом на розробці та підписанні будь-якої угоди про ротацію (заміну), наполягала на повідомчому характері порядку допуску техніки й озброєння на територію України з метою ротації. Тобто Росія хоче обмежитися тільки направленням повідомлення Україні про заміну (ротацію) того або іншого зразка озброєння й військової техніки (ОВТ).

Такий порядок допуску дав би змогу Росії відхилити «будь-які обмеження для діяльності й розвитку флоту». Однак такий підхід не враховує вимог чинного законодавства України. Україна наполягає на введенні дозвільного порядку заміни ОВТ, можливість заміни військової техніки й кораблів (суден) лише за рівних умов, здійснення верифікації проведення російською стороною ротації ОВТ тощо.

На думку російських експертів, це призведе до занепаду ЧФ РФ. Росія не може забезпечити дотримання принципу еквівалентності заміни, оскільки до складу ЧФ РФ входять переважно застарілі моделі кораблів, що вже давно зняті з виробництва, а нова техніка за своїми параметрами та бойовими можливостями значно випереджає ту, що нині перебуває на озброєнні. Представники міністерства оборони РФ також стверджують, що Росія не має наміру перевищувати кількісні рівні озброєнь, визначені в базових угодах із питань ЧФ.

Така позиція Росії, зі слів представників міністерства оборони РФ, визначається тим, що деякі Чорноморські держави, зокрема Туреччина й Болгарія, активно нарощують свою військову присутність на Чорному морі, і РФ життєво необхідно забезпечити військову рівновагу в регіоні.

Україна не втручається у виконання РФ своєї Військово-морської доктрини й не намагається протидіяти розвитку й модернізації ЧФ. При цьому необхідно наголосити, що такі країни, як Туреччина й Болгарія, на які посилаються експерти РФ, нарощують і посилюють озброєння на своїй території.

Таким чином, ця проблема торкається питання діяльності ЧФ Росії, дислокованого на території України, у кризових ситуаціях, або, інакше кажучи, при веденні бойових дій частинами й підрозділами ЧФ РФ, зокрема на території РФ.

Нині залишається багато проблем економічного, політичного, правового й військового характеру, пов'язаних із перебуванням ЧФ РФ на території України, що потребують вирішення та політичної волі щодо визначення подальших перспектив військової присутності ЗС Російської Федерації в Криму.

Джерела

1. *Кимлацкий О.А.* Черноморский флот России (состояние, проблемы базирования) // Аналитический вестник Совета Федерации ФС РФ. — 2007. — № 13 (330).
2. Там само. — С. 3; 12.